

Mi a strukturalizmus?

A mindennapi beszédben gyakran használjuk azt a kifejezést, hogy az ember „összeszedi” magát. Ezen főként azt értjük, hogy az ember megkeresi, és megfelelő viszonyba rendezi azokat a lényeges alkotóelemeket, amelyek őt — ilyen vagy olyan szempontból — „hitelesen” képviselik, kifejezik, megjelenítik, s ezáltal formát adnak annak a tartalomnak, amely benne, általa megvalósul.

Ilyen megvilágításban jól érzékelhető annak a régi latin mondásnak az igazsága, hogy „forma dat esse rei”, vagyis a forma adja meg a dolog lényegét. S a formának a jellegét a struktúra, a szerkezet felépítése alakítja ki, s az fejeződik ki benne, hogy egy dologban, jelenségben, emberben stb. milyen az alkotó elemek viszonya egymáshoz és az egészhez. S a tartalom — *Bóhm Károly* megállapítása szerint — nem más, mint „a forma részeinek egymáshoz való viszonya”.

A struktúra tehát az alkotóelemek egymáshoz viszonyított rendjéből kialakított építmény. Erre utal a szó eredete is. A struktúra kifejezés a latin *struo* igéből származik, amelynek a következő jelentései vannak: rendben felrak, egymásra vagy egymás mellé illeszt, elrendez, rendbe vagy sorba állít, épít, felépít. Kapcsolódó kifejezések például a konstrukció (felépítés, összeszerkesztés), s ennek ellentéte a destrukció (egy építmény lerombolása — átvitt értelemben is).

A struktúra fogalmában az fejeződik ki, hogy minden dolognak van valamilyen szerkezete. A strukturalizmus — mint kutatási módszer — a dolgok (főként a társadalmi jelenségek) szerkezetét mint egészet vizsgálja, s kevésbé foglalkozik az egész struktúráját alkotó részek elemzésével. Figyelmét elsősorban arra fordítja, hogy a kialakult, a meglevő struktúrákat tanulmányozza, s e struktúrákban törvényszerűen megmutatózkodó működési elveket, jelenségeket tárja fel. Szükségszerű, hogy a strukturalista vizsgálatok szorosban kapcsolódjanak a formákhoz, ezért ezt az irányzatot sokan illetik a „formalizmus” vádjával, ezzel arra is célozván, hogy a strukturalisták sokszor elhanyagolják a nagyon lényeges történeti szempontok figyelembevételét (ebből adódik e módszer marxista kritikája). Az említett szempont is utal arra — amit *Hankiss Elemér* nagyon helyesen hangsúlyoz a strukturalizmusról összeállított antológia bevezetőjében —, hogy a strukturalizmus, a strukturalista módszer „csak egy a lehetséges és szükséges kutatómódszerek között, s keresi az együttműködés lehetőségeit a más módszerekkel dolgozó kutatókkal”. Mivel a strukturalista kutatások főként az egészre és nem a részekre irányulnak, nyilvánvaló, hogy elég közeli rokonságban vannak a rendszerszemléletű vizsgálatokkal, a rendszerelemzéssel, rendszerelmélettel.

Éppen a nyelv rendszerszemléletű vizsgálata indította meg a szorosabb értelemben vett strukturalista kutatásokat *Ferdinand de Saussure* munkásságában, aki 1916-ban megjelent *Bevezetés az általános nyelvészetbe* c. nagy jelentőségű művében először fejtette ki a nyelvészeti strukturalizmusnak azt az alapelvét, hogy „a nyelv rendszer, amelynek elemei (hangok, szavak stb.) csak ezen a rendszeren belül léteznek, csak e rendszeren belül kapják meg értéküket, funkciójukat. Ebből az alapelvből indul majd ki, újra és újra, valamennyi strukturalista kutató, a nyelvész éppúgy, mint a szociológus, a pszichológus vagy az irodalmár.”

A nyelvészet után az irodalomtudományban, az antropológiában és sok egyéb szakterületen is előrelendültek a strukturalista kutatások. *Hankiss Elemér* antológiája alapján felsorolunk néhány tudományterületet, ahol jelentős strukturalista elemzéseket végeztek, s jelezzük azoknak a híresebb kutatóknak nevét, akiknek tanulmányai szerepelnek a *Hankiss szerkesztette válogatásban*:

- nyelvtudomány (F. de Saussure, N. Chomsky, Ch. E. Osgood, T. Todorov);
- lélektan, szociológia (F. Piaget, J. A. Richards, G. Gurvitch);
- néprajz, antropológia (V. Propp, C. Lévi-Strauss, R. Barthes);
- kommunikáció, propaganda, sajtó (M. Bense, R. Barthes);
- képzőművészet, film (J. Mukarovszky, E. Panofsky, Ch. Metz);
- irodalomelmélet (J. Tinyanov, R. Jakobson, R. Ingarden, Jn. M. Lotman);
- versek, prózai és drámai művek elemzése (C. Brooks, H. Heckhansen, M. Riffaterre, H. Lüdtke, Jn. J. Levin, E. Lämmert, N. Vorobjov, B. M. Eichenbaum, W. Knight).

A felsorolt szakterületeken végzett strukturalista elemzések arra mutatnak, hogy például a mítoszok, hagyományok, viselkedésformák, közlési szokások, az irodalmi és művészeti alkotások, „mélystruktúrájának” alapos vizsgálata sok olyan „rejtett” üzene-

tet, információt feltárhat, széles távlatot nyitó összefüggésrendszerbe helyezhet, ami egyébként esetleg teljesen észrevétlen maradna, vagy a félreértés „áldozatává” válna. Így a szerkezetre, a formákra vonatkozó elemzés — amint már céloztunk rá — elősegítheti a tartalom, az információ mélyebb megértését is.

Ha nem kapcsolódik is kifejezetten a strukturalizmushoz (mint kutatási módszerhez), a struktúrák vizsgálata a társadalmi-gazdasági rendszerek — ezeken belül főként az irányítási rendszerek — terén is előtérbe került. A gazdaság, az ipar, a termelés stb. szempontjából gyakran esik szó a struktúrapolitikáról, s a gazdaság jelenlegi intenzív fejlesztési szakaszában gazdaságpolitikánk követelményei közé tartozik az ipari struktúra, a termelési és a termékszerkezet átalakítása a gazdasági-társadalmi hatékonyság követelményeinek megfelelően. Valószínű, hogy a társadalmi-gazdasági-ipari stb. struktúrák továbbfejlesztésében módszertanilag részben hasznosítani lehet azokat a megközelítési módokat, elemzési eljárásokat, amelyeket a strukturalista kutatások (pozitív vagy negatív eredménnyel) már „kipróbáltak”. Ez természetesen érvényes az információpolitikára is, amelynek egyik alapfeladata, hogy országosan és nemzetközileg létrehozza az ún. információs infrastruktúrát, vagyis az információs rendszereknek, intézményeknek, szolgáltatásoknak, technológiáknak stb. olyan szerkezeti „összeépítését”, amely a legkedvezőbb hatásfokú működésüket és fejlesztésüket teszi lehetővé. (Ezzel a Könyvtárosban megjelent *Bevezetés az informatikába* c. tanulmány-sorozatunkban részletesebben foglalkoztunk. L. 1977/8—10; 1978/1—2. sz.)

A strukturális szemlélet, a strukturalista vizsgálati módszer alkalmazható a szöveges (pl. szakirodalmi) információ és kommunikáció folyamatainak, jelenségeinek, alkotóelemeinek értelmezésében is. Az információ s az információtudomány strukturális problémáit *Belkin* és *Robertson* fejtette ki részletesebben. Véleményük szerint a szöveg információtartalma lényegében véve egyenlő a szöveg struktúrájával. S az ebben a struktúrában kifejeződő információ (ha valóban információ!) képes arra, hogy befolyásoljon, megváltoztasson más struktúrákat, például a szövegeket olvasó-befogadó felhasználók intellektuális „szerkezetét”, ismeretstruktúráját. Hogy a közölt szövegek (információk) valóban ilyen hatást fejtsenek ki — ez a könyvtári tájékoztatás, információszolgáltatás egyik kulcsfontosságú feladata és mindig megoldásra „váró” problémája. Ezt a súlyos kérdést Juhász Gyula így veti fel egyik költeményében:

*„Formát keresni minden gondolatnak
És elvérezni egy fonák igén...”*

S ez nemcsak az alkotók, a szerzők problémája, hanem a tájékoztatóké is, akiknek egyik legnehezebb feladatuk, hogy a szövegeket újrastrukturálják (pl. egy referátumban), illetőleg megpróbálják a szövegek struktúráját kedvező hatással hozzáilleszteni a befogadók mentális (szellemi) struktúrájához.

Mindannyian tudjuk, hogy ilyen feladataink teljesítése közben milyen sok nyelvi, jelentésbeli („szemantikai”) fonákságot követünk el. Ezért sem szabad megelégednünk arról a szemponttól, amit *D. Nauta* az információ „relativitáselméletének” nevezett: igaz ugyan, hogy az információ „rajta van” az információhordozón, de valójában csak a felhasználó személyes szellemi struktúrájába beépülve jelenthet, „mondhat” valamit.

Györe Pál

IRODALOM

- Strukturalizmus. 1—2. köt. Vál., bev. Hankiss Elemér. Bp. én. Európa.
Belkin, N. J.—Robertson, S. E.: Information science and the phenomenon of information = *Journal of ASIS*, 1976. 4. sz.
Györe Pál: Az információ s az információtudomány strukturális szemlélete. = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 1977. 4. sz.
Vitányi Iván: Művészet — érték — realizmus. = *Valóság*, 1978. 3. sz.

